

Τα ψέματα που λέμε για τον Λένιν

του Lars T. Lih (μετάφραση: Κωνσταντίνα Παντελή)

Η Ρωσική Επανάσταση του 1917 έχει αποτελέσει εδώ και καιρό ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, πρόσφορο για την αποκομιδή ηθικών διδαγμάτων. Όλοι την εξετάζουν ώστε να ανακαλύψουν το μεγάλο λάθος – ηθικό, πολιτικό, ιδεολογικό – που οδήγησε στην καταστροφή.

Έχοντας ανακαλύψει το λάθος, μπορούμε να νιώσουμε σίγουροι ότι εμείς θα είχαμε αποφύγει την καταστροφή και είμαστε ανώτεροι όλων όσων δεν έχουν δει ακόμα το λάθος των δικών τους μεθόδων. Η ανθρώπινη πραγματικότητα της επανάστασης –η ακατανίκητη αίσθηση του να είσαι παγιδευμένος στη δίνη των γεγονότων– χάνεται καθώς βιαζόμαστε να αντλήσουμε διδάγματα και να κατηγορήσουμε.

Για κάποιους, το λάθος πίσω από την επανάσταση είναι κυρίως ηθικό. Ο Λένιν, για παράδειγμα, σκιαγραφείται ως δαίμονας προσωποποιημένος, του οποίου η απύθμενη αχρειότητα είναι άμεσα υπεύθυνη για την καταστροφή της Ρωσίας. Αυτή την εικόνα μπορούμε να την ονομάσουμε ως «τον Λένιν του Μπόρις Καρλόφ[1]», που τρίβει τα χέρια του με δολοφονική χαιρεκακία: «Σήμερα, λέω να καταδυναστεύσω τους αγρότες!». Έχω την εντύπωση πως κάτι πολύ κοντά στον «Λένιν του Μπόρις Καρλόφ» αποτελεί την κυρίαρχη εικόνα την Ρωσικής Επανάστασης για το ευρύ κοινό, ιδίως στις ΗΠΑ.

Άλλοι στοχοποιούν τον «μπολσεβικισμό», ορισμένο ως ένα είδος επαναλαμβανόμενων ηθικών σφαλμάτων. Μπολσεβίκοι είναι εκείνοι που ζουν υπό τον διεφθαρμένο κώδικα του «σκοπού που αγιάζει τα μέσα» – κάτι που φυσικά εμείς, το αξιοπρεπές κοινό, δεν θα κάναμε ποτέ. Δεν θα ανεχόμασταν ποτέ τη χρήση απαράδεκτων μέσων, όπως βομβαρδισμό άμαχου πληθυσμού, ή τη χρήση βασανιστηρίων, ασχέτως του πόσο ευγενής είναι ο πολιτικός μας στόχος. Μόνο άξεστοι φανατικοί το κάνουν αυτό.

Υπάρχει, επίσης, ένα συγκεκριμένο είδος ορθολογικού φιλελευθερισμού που χρησιμοποιεί τον μπολσεβικισμό για να επισημάνει τους κινδύνους του να έχει κανείς απογειωμένους πολιτικούς στόχους. Θέλετε να φτιάξετε έναν εργασιακό παράδεισο; Βεβαιωθείτε πως η ίδια η ευγένεια του στόχου δεν οδηγεί σε τρομερά εγκλήματα. Κατά τη διάρκεια του Ρωσικού Εμφυλίου Πολέμου, οι άνθρωποι πάλευαν για τα πιο βασικά, τα πιο αναπόφευκτα ερωτήματα: ποιος θα κυβερνήσει τη χώρα; Πως μπορούμε να ξαναχτίσουμε τη χώρα; Θα επιβιώσει η Ρωσία ως κράτος;

Ο φιλελεύθερός μας κοιτάζει όλη αυτή την αναταραχή και κηρύττει: «τώρα, τώρα, μην παρασύρεστε από όνειρα για μια ιδανική κοινωνία! Γίνετε σαν κι εμάς, με την ασφαλή, συνετή και νηφάλια πολιτική. Μετριοπάθεια, μετριοπάθεια στα πάντα!».

Η Αριστερά είναι το ίδιο εθισμένη στην αναζήτηση των θανάσιμων λαθών της επανάστασης – μόνο που η Αριστερά προτιμά να ρίχνει το φταίξιμο σε λάθη του ιδεολογικού δόγματος. Ένα πολύ μεγάλο κομμάτι της συμφωνεί με την φιλελεύθερη/συντηρητική άποψη ότι το προπατορικό αμάρτημα του μπολσεβικισμού ήταν ο ρεβιζιονισμός του Λένιν στο Τι να κάνουμε;. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, ο Λένιν δεν εμπιστεύθηκε τους εργάτες, έτσι τροποποίησε τον Μαρξ μέσα στο κεφάλι του και δημιούργησε ένα ελιτίστικο συνωμοτικό κόμμα, βασισμένο σε διανοούμενους. Χωρίς αμφιβολία σφετερίστηκε το δημοκρατικό πρόγραμμα της Ρωσικής Επανάστασης.

Μια προσέγγιση λιγότερο εμμονική με τον προσδιορισμό και την καταδίκη των λαθών, θα δει ότι η σημασία του Τι να κάνουμε; δεν πηγάζει από καμία υποτιθέμενη ιδεολογική καινοτομία. Το βιβλίο του Λένιν είναι η σύνοψη μιας εξιδανικευμένης εκδοχής της λογικής μιας παράνομης οργάνωσης, μια λογική που είχε εξειδικευτεί με εμπειρικές δοκιμές και λάθη από μια γενιά ανώνυμων αγωνιστών κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1890. Ως τέτοιο, το βασικό μοντέλο του Λένιν έγινε αποδεκτό ως οδηγός από όλη την σοσιαλιστική παρανομία της Ρωσίας. Ερχόμενοι στο 1917, η ιδιαιτερότητα του μπολσεβικισμού δεν προέκυψε από κομματικές οργανώσεις, αλλά μάλλον από την οπτική που είχε για τις ταξικές δυνάμεις στη Ρωσία.

Η δημιουργία της σοσιαλιστικής παρανομίας δεν ήταν δουλειά του Λένιν – ή μάλλον, είχε κάποια συνεισφορά που δεν ήταν ασήμαντη, αλλά ούτε επίσης καταλυτική. Όταν το ρωσικό κράτος κατέρρευσε το 1917 -ένα γεγονός του οποίου οι τιτάνιες επιπτώσεις δεν είχαν προβλεφθεί από καμία ιδεολογία- αυτή η παρανομία παρείχε μια από τις λίγες δυνάμεις που ήταν ικανές να δημιουργήσουν μια κυρίαρχη εξουσία και μια νέα κρατική δομή. Οι νομικοί θεσμοί της τσαρικής Ρωσίας είχαν τραυματιστεί θανάσιμα από την κατάρρευση του Τσαρισμού, ενώ, αντίθετα, οι παράνομες οργανώσεις επιβίωσαν ανέπαφες, έχοντας πανεθνική εμπέλεια και εύλογες αξιώσεις για μαζική υποστήριξη και νομιμοποίηση. Η σοσιαλιστική παρανομία ήταν πολύ περισσότερο ένα προϊόν της ρωσικής ιστορίας, παρά ιδεολογικών μεθοδεύσεων.

* * *

Μέχρι στιγμής εξέτασα τα λάθη που φιλοδοξούν να εξηγήσουν τις αποτυχίες της επανάστασης. Όμως, και οι μετέπειτα υποστηρικτές της Οκτωβριανής Επανάστασης έχουν εμπλακεί επίσης στο «κυνήγι των αιρετικών λαθών». Για αυτούς, η επιτυχία της επανάστασης οφείλεται στην απόρριψη των ιδεολογικών λαθών. Η επικρατούσα τροτσκιστική ερμηνεία έχει χτιστεί πάνω σε μια τέτοιου είδους αφήγηση.

Πίσω στα 1905-6 (λέει η ιστορία μας), ο Λέων Τρότσκι επινόησε τη θεωρία του περί της διαρκούς επανάστασης και αποφάνθηκε πως η σοσιαλιστική επανάσταση είναι δυνατή στην καθυστερημένη (από πλευράς ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων) Ρωσία. Αφού η θεωρία του συγκρουόταν με τα ελλειμματικά σε φαντασία δόγματα της Δεύτερης Διεθνούς, ο Τρότσκι συνάντησε καθολική ακατανοησία. Ευτυχώς τότε, πάνω στην ώρα, ο Λένιν είδε την αλήθεια και ευθυγραμμίστηκε με τον Τρότσκι, τον Απρίλιο του 1917. Μαζί, οι δύο σπουδαίοι ηγέτες ανατροφοδότησαν το Μπολσεβίκικο Κόμμα, καθιστώντας, ως εκ τούτου, δυνατή την ένδοξη Οκτωβριανή Επανάσταση.

Υπάρχουν ορισμένες δυσκολίες σε αυτή την κανονιστική ιστορία, αλλά εδώ θα επισημάνω μόνο ένα παράξενο χαρακτηριστικό αυτής της προ-Οκτωβριανής αφήγησης: μια έκδηλη αντί-μπολσεβίκικη χροιά. Σύμφωνα με πολλούς συγγραφείς της τροτσκιστικής παράδοσης, η θεωρία του παλιού μπολσεβικισμού ήταν ολέθριο λάθος που έπρεπε να απορριφθεί ώστε να καταστεί δυνατή η επαναστατική νίκη. Οι συγγραφείς αυτής της παράδοσης μας υπενθυμίζουν συνεχώς ότι οι ίδιοι οι μπολσεβίκοι, ως σύνολο, ήταν ένα ανιαρό πλήθος που παρέμενε πεισματικά πιστό σε ό,τι τους είχαν πει στο χθες, ακόμη κι όταν οι ιδιοφυείς και οραματιστές ηγέτες τους είχαν προχωρήσει μπροστά.

Τόσο έκδηλη είναι αυτή η αντί-μπολσεβίκικη διάθεση, που κάποιοι συγγραφείς ακόμη δεν με έχουν συγχωρήσει που είπα κάτι καλό για τους μπολσεβίκους παράνομους αγωνιστές. Μα δεν συνειδητοποιώ ότι αυτοί οι αγωνιστές ήταν δυσκοίλιοι, στενόμυαλοι komitetchiki[2],

που λανθασμένα αρνήθηκαν να ακούσουν τη σοφία των εμικρέδων ηγετών, όπως ο Λένιν και ο Τρότσκι;

Κατά την άποψη μου, ωστόσο, όλη αυτή η προσέγγιση μυρίζει υπερβολικά «προσωπολατρεία» συγκεκριμένων επαναστατών ηρώων. Ακόμη και οι προ-Οκτωβριανοί τροτσικιστές είναι κάθε άλλο παρά χαρούμενοι με την τελική έκβαση της επανάστασης και ως συνήθως ερευνούν τα θεωρητικά λάθη για να εξηγήσουν το αποτέλεσμα. Η Ευρωπαϊκή επανάσταση, που υποτίθεται πως θα δρούσε ως από μηχανής θεός για να σώσει τη Ρωσική Επανάσταση, δεν συνέβη, σε μεγάλο βαθμό εξαιτίας του «μοιρολατρικού», «μηχανιστικού», «ντετερμινιστικού» και γενικά του «αντί-διαλεκτικού» μαρξισμού του Κάρλ Κάουτσκι και άλλων ηγετών της Δεύτερης Διεθνούς. Στη Ρωσία, το εξωτερικό και ορατό σημάδι του εσωτερικού εκφυλισμού της Επανάστασης ήταν η αιρετική ιδέα του «σοσιαλισμού σε μία χώρα».

Φυσικά, πολλές διορατικές και σημαντικές ιδέες στην Ρωσική Επανάσταση προήλθαν από την τροτσικιστική παράδοση. Όμως, δεν μπορώ να σταματήσω να νιώθω πως οι συγγραφείς αυτή της παράδοσης συχνά ενδιαφέρονται πιο πολύ για τις θεωρητικές τους αφαιρέσεις από ό,τι για την ανθρώπινη πραγματικότητα της Ρωσικής Επανάστασης, όπως τη βίωσαν όσοι έζησαν μέσα σε αυτή.

Μια βασική αντιπαράθεση για τη Ρωσική Επανάσταση ήταν πάντοτε η εξής: ήταν έτοιμη η Ρωσία για σοσιαλιστική επανάσταση, ή μόνο για μια «αστική επανάσταση»; Οι μπολσεβίκοι υιοθέτησαν την πρώτη, οι μενσεβίκοι την δεύτερη θέση. Ποιος είχε δίκιο και ποιος άδικο στην αντιπαράθεση; Αν είχαν δίκιο οι μενσεβίκοι, τότε η Οκτωβριανή Επανάσταση ήταν ένα λάθος. Αν είχαν δίκιο οι μπολσεβίκοι, τότε ο μενσεβικισμός πρέπει να απορριφθεί ως αντεπαναστατικό σφάλμα.

Αυτή η προσέγγιση είναι σωστή ως προς ένα πράγμα: οι μενσεβίκοι και οι μπολσεβίκοι, όντως κατέφυγαν σε μαρξιστικές έννοιες, όπως στην πολεμική τους το 1917. Ωστόσο, θεωρητικές διαφωνίες αυτού του τύπου ήταν πολύ μακριά από την ουσία του θέματος. Πράγματι, ουσιαστικά ήταν επικουρικές, ήταν προσπάθειες να δοθεί θεωρητική νομιμοποίηση σε θέσεις βασισμένες σε εμπειρικές αναγνώσεις της Ρωσίας του 1917. Το πραγματικό ερώτημα που αντιμετώπιζαν τα σοσιαλιστικά κόμματα ήταν το εξής: θα μπορούσε να ξεπεραστεί η κρίση στην οποία είχε βυθιστεί η ρωσική κοινωνία μέσω της συνεργασίας με μορφωμένες τάξεις ή η κατάσταση απαιτούσε μια νέα κυρίαρχη κυβέρνηση, βασισμένη εξολοκλήρου στους narod[3], τους εργάτες και τους αγρότες;

Εξηγώντας το με τους ρωσικούς όρους που ήταν κεντρικοί στις αντιπαραθέσεις του 1917, το ερώτημα ήταν: θα μπορούσε και θα έπρεπε μια νέα vlast να βασιστεί στην soglashenie; Vlast σημαίνει «κυρίαρχη κυβέρνηση» ή «εξουσία» όπως στη «Σοβιετική εξουσία». Το Soglashenie μεταφράζεται συνήθως ως «υποχώρηση» ή «συμβιβασμός», αλλά η λέξη υποδηλώνει κάτι πιο ισχυρό: τη συνεργασία στη βάση κάποιου είδους συνθήκης ή συμφωνίας. Η ουσιαστική σύγκρουση το 1917 μεταξύ μενσεβίκων και μπολσεβίκων σε ερωτήματα όπως αυτό, δεν ήταν θεωρητική, αλλά εμπειρική. Επιπλέον, δεν μπορούμε να πούμε πως η μια πλευρά είχε άδικο και η άλλη δίκιο. Κάθε πλευρά συνδύαζε γνώση και ευσεβή πόθο. Επιτρέψτε μου να θέσω τη σύγκρουση μενσεβίκων/μπολσεβίκων του 1917, χρησιμοποιώντας τους όρους vlast και soglashenie, για να μας υπενθυμίζει ότι έχουμε να κάνουμε με ρωσικές εμπειρικές πραγματικότητες κι επίσης να τοποθετεί τη θεωρητική διαμάχη στην κατάλληλη, δευτερεύουσα εδώ, θέση της.

Μενσεβίκοι: Ένα είδος *soglashenie* με μορφωμένες τάξεις είναι απαραίτητη κι επομένως μπορεί να βρεθεί ένας κατάλληλος «αστικός» σύμμαχος για αυτή τη *soglashenie* (κι άλλωστε, η Ρωσία αντιμετωπίζει μια «αστική επανάσταση» και για αυτό πρέπει να ανεχτούμε την αστική Προσωρινή Κυβέρνηση).

Μπολσεβίκοι: Μια *soglashenie* με μορφωμένες τάξεις είναι αδύνατη κι επομένως το ρωσικό προλεταριάτο είναι έτοιμο να αναλάβει τις ευθύνες της επαναστατικής *vlast* (κι άλλωστε, η Ρωσία είναι έτοιμη να κάνει τα «βήματα προς τον σοσιαλισμό»).

Και στις δύο περιπτώσεις, ξεκινάμε, όχι με θεωρητικές αντιλήψεις ή σφάλματα, αλλά με μια έντονη και ουσιαστικά σωστή εμπειρική άποψη για τη ρωσική κοινωνία του 1917. Οι μενσεβίκοι συνειδητοποίησαν ότι, από τη μια μεριά, μια σύγχρονη κοινωνία δεν θα μπορούσε χωρίς εκπαιδευμένους ειδικούς και επαγγελματίες κι από την άλλη μεριά, το ρωσικό προλεταριάτο δεν ήταν αρκετά οργανωμένο ή «αποφασισμένο» να ασκήσει την *vlast* μεμονωμένα, ούτε η ρωσική αγροτιά ήταν ασφαλής βάση για μια «δικτατορία του προλεταριάτου».

Οι μπολσεβίκοι συνειδητοποίησαν πως, παρά τα φαινόμενα, οι ελιτίστικες μορφωμένες τάξεις δεν θα δούλευαν ποτέ με ενθουσιασμό για την επίτευξη «των στόχων της επανάστασης» (ακόμη κι όταν τίθεται με αυστηρά «δημοκρατικούς» όρους) και ότι στην πραγματικότητα οι μορφωμένες τάξεις τελικά θα στρέφονταν εναντίον της επανάστασης και θα δούλευαν για κάποιο είδος «δικτατορίας της μπουρζουαζίας» – δηλαδή, κάποιο είδος συμμαχίας φιλελεύθερων πολιτικών και στρατιωτών ή, σε ρωσικούς όρους, των *kadets* (καντέτοι, φιλελεύθεροι Συνταγματικοί Δημοκράτες) και του Κορνίλον (στρατηγός που ηγήθηκε μιας αποτυχημένης απόπειρας πραξικοπήματος το 1917).

Και οι δύο, μενσεβίκοι και μπολσεβίκοι, έχουν μια σωστή εμπειρική άποψη που οδηγεί σε έναν αντικειμενικό ισχυρισμό, βασισμένο περισσότερο σε ευσεβείς πόθους παρά σε πραγματικότητες. Οι μενσεβίκοι πρέπει να επιμείνουν πως ένας κατάλληλος σύμμαχος προκειμένου να έρθουν σε πέρας οι στόχοι της επανάστασης μπορεί να βρεθεί στην αστική κοινωνία (ή, τουλάχιστον, ότι οι μορφωμένες τάξεις μπορούν να εξαναγκαστούν σε συνεργασία υπό την «πίεση από τα κάτω»). Αν δεν ισχύει κάτι τέτοιο, τότε η κατάσταση είναι πάρα πολύ φρικτή για να την αναλογιστεί κανείς.

Οι μπολσεβίκοι πρέπει να επιμείνουν ότι οι τρομερά περίπλοκες πολιτικές του κοινωνικού μετασχηματισμού και η διαχείριση της κρίσης μπορεί να έρθει σε πέρας σχεδόν ανώδυνα μόνο αν το προλεταριάτο προβάλλει την ταξική ισχύ του. Αν δεν ισχύει κάτι τέτοιο, τότε η κατάσταση είναι πάρα πολύ φρικτή για να την αναλογιστεί κανείς.

Και στις δύο περιπτώσεις, υπάρχει μια παρενθετική προσθήκη που προσπαθεί να δώσει τη νομιμοποίηση της μαρξιστικής θεωρίας σε μια εμπειρικά επιλεγμένη στρατηγική. Αλλά στην πράξη, οι μενσεβίκοι δεν επέλεξαν την στρατηγική τους εξαιτίας κάποιας θεωρητικής ετικέτας, όπως «αστική επανάσταση», αλλά μάλλον το αντίθετο: επέμεναν ότι η Ρωσία αντιμετώπιζε μια «αστική επανάσταση», επειδή δεν ήθελαν να απαλλαχθούν από την «μπουρζουαζία» – δηλαδή, τους με μορφωμένους και εκπαιδευμένους ειδικούς (ή *spetsy*, όπως τους αποκαλούσαν οι μπολσεβίκοι αργότερα, όταν συνειδητοποίησαν πόσο πολύ τους χρειαζόνταν). Και οι μπολσεβίκοι δεν επέλεξαν την στρατηγική τους επειδή έπεισαν πρώτα τους εαυτούς τους για θεωρητικούς λόγους πως μια σοσιαλιστική επανάσταση ήταν δυνατή στη Ρωσία, αλλά μάλλον το αντίθετο: ισχυρίστηκαν πως ήταν δυνατά άμεσα «βήματα προς τον σοσιαλισμό» επειδή ένιωσαν πως το προλεταριάτο έπρεπε να πάρει την εξουσία.

Μεταγενέστεροι παρατηρητές έχουν συχνά την τάση να θεωρούν αυτές τις ρητορικές μάχες για τη θεωρητική νομιμοποίηση, ως την καρδιά του ζητήματος. Στην πραγματικότητα, το 1917 η στάση ως προς την *soglashenie* με τις μορφωμένες τάξεις ήταν η καρδιά του ζητήματος. Ουσιαστικά, υπήρχαν μόνο δύο επιλογές για τους σοσιαλιστές: υπέρ ή κατά της *soglashenie*. Μενσεβίκοι και μπολσεβίκοι είναι απλώς τα ονόματα για αυτές τις δύο επιλογές. Αλλά η τραγωδία της Ρωσίας το 1927 ήταν ότι η *soglashenie* ήταν και απαραίτητη και αδύνατη. Η κατάσταση, στην πραγματικότητα, ήταν φρικτή – υπερβολικά φρικτή για να την κοιτάξει κανείς κατά πρόσωπο, υπερβολικά φρικτή για την αναλογιστεί κανείς.

Σε αυτήν την ανάγνωση, η Ρωσική Επανάσταση δεν είναι ένα ζήτημα του να κάνεις ή να αποφύγεις λάθη, αλλά μια τραγωδία χωρίς αποδεκτή λύση (αυτό είναι άλλωστε η τραγωδία).

Αλλά χρειάζεται να ειπωθεί ένα ακόμη πράγμα για τη σύγκρουση μεταξύ μενσεβίκων και μπολσεβίκων. Κάθε πλευρά αποτελούσε έναν συνδυασμό σφάλματος και διορατικότητας. Αλλά στην περίπτωση των μενσεβίκων, αυτός ο συνδυασμός οδήγησε σε παράλυση. Στην περίπτωση των μπολσεβίκων, ο συνδυασμός τους οδήγησε στο να είναι ενεργοί. Για αυτό τον λόγο και μόνο, το μέλλον, με όλα τα καλά και τα άσχημα, άνηκε στους μπολσεβίκους.

[1] Ο ηθοποιός που υποδύθηκε τον Φρανκενστάιν και έπαιξε κυρίως σε θρίλερ.

[2] Γραφειοκράτες

[3] Λαός

Αναδημοσίευση από το Jacobin